

درسنامہ

علم اخلاق «۲»

محمد رضا جباران

جباران، محمد رضا، ۱۳۳۷

درسنامه علم اخلاق / محمد رضا جباران: [برای مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خاوران]. قم: مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خاوران، مرکز نشر هاجر، ۱۳۸۳

ج ۲

ISBN: 964-8579-24-5

۳۵۰۰۰ ریال: (شابک دوره):

ISBN: 964-8579-22-9

۱۶۰۰۰ ریال: (شابک جلد اول):

ISBN: 964-8579-23-7

۱۹۰۰۰ ریال: (شابک جلد دوم):

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا

کتابنامه: ج. ۲، ص. ۳۰۳ - ۳۱۰؛ همچنین به صورت زیر نویس

۱. اخلاق اسلامی - راهنمای آموزشی ۲. عبادات - رمز و راز - راهنمای آموزشی ۳. عبادات -

فلسفه - راهنمای آموزشی. الف. عنوان

۲۹۷/۶۰۷

BP ۲۶۴/۱۶۱ ج ۲ د ۴

۱۳۸۳

● شناسنامه کتاب

- نام کتاب: درسنامه علم اخلاق (۲)
- نویسنده: محمد رضا جباران
- ناشر: مرکز نشر هاجر (وابسته به مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خاوران)
- برنامه ریزی و نظارت: معاونت پژوهش / مدیریت متون
- حروفچینی و صفحه آرایی: واحد نشر
- چاپخانه: صدف
- نوبت چاپ: اول - بهار ۸۳
- شمارگان: ۵۰۰۰ جلد
- قیمت: ۱۹/۰۰۰ ریال
- تعداد صفحه و قطع: ۳۱۰ صفحه - وزیری

شابک: ۹۶۴-۸۵۷۹-۲۳-۷

شابک دوره: ۹۶۴-۸۵۷۹-۲۳-۵

آدرس: قم، دارالشفاء، مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خاوران

تلفن مرکز پخش: ۰۲۵۱-۷۸۳۰۹۳۰

پایگاه اینترنتی: www.Whc.ir

فهرست

۴۱	چکیده	۱۱	پیشگفتار
۴۱	خودآزمایی	۱۳	مقدمه
درس بیست و شش		فصل سوم: موانع رشد	
۴۳	شهوة سخن (۳) غیبت	۱۷	اشاره
۴۴	۸. تعریف غیبت		درس بیست و سه
۴۵	حکم غیبت	۱۹	شهوة شکم و شهوة جنسی
۴۶	اسباب و علل غیبت	۲۰	شهوة شکم
۴۸	شنیدن غیبت	۲۰	پر خوری از دیدگاه روایات
۴۹	درمان غیبت	۲۲	فواید کم خوری
۵۲	موارد جواز غیبت	۲۴	میزان و معیار خوردن
۵۴	کفاره غیبت	۲۵	شهوة جنسی
۵۷	چکیده	۲۵	افراط در میل جنسی
۵۷	خودآزمایی	۲۵	تفریط میل جنسی
	درس بیست و هفت	۲۶	چکیده
۵۹	شهوة سخن (۴) دروغ، سخن چینی	۲۶	خودآزمایی
۶۰	۹ - دروغ		درس بیست و چهار
۶۱	سوگند دروغ	۲۷	شهوة سخن (۱) زبان
۶۱	وعده دروغ	۲۷	زبان
۶۱	دروغ شوخی	۲۸	خاموشی و پرگویی از دیدگاه روایات
۶۲	۱۰ - سخن چینی یا نقاشی	۳۲	چکیده
۶۴	۱۱ - در زبانی	۳۲	خودآزمایی
۶۵	۱۲ - نناگویی		درس بیست و پنج
۶۷	چکیده	۳۴	شهوة سخن (۲) لغزشهای زبان
۶۷	خودآزمایی	۳۴	لغزشهای زبان
	درس بیست و هشت	۳۴	۱. بیهوده گویی
۶۹	آثار قوة شهوة (۱) دنیا طلبی	۳۵	۲. خرده گیری
۷۰	دنیا دوستی	۳۵	۳. مرافعه
۷۰	نکوهش دنیا در روایات	۳۶	۴. فحش و بد زبانی
۷۱	ویژگیهای دنیا در آینه امثال	۳۸	۵. شوخی
۷۳	حقیقت دنیا	۳۹	۶. مسخره و استهزا
۷۸	چکیده	۴۰	۷. افشای راز

۱۰۷	فرو خوردن خشم در روایات	۷۸	خود آزمایی
۱۱۰	چکیده		
۱۱۰	خود آزمایی		درس بیست و نه
	درس سی و دو	۷۹	آثار قوه شهوت (۲) ثروت اندوزی
۱۱۱	آثار قوه غضب (۱) کینه	۸۰	مال
۱۱۲	تعریف کینه	۸۰	نکوهش مال دوستی در آیات و روایات
۱۱۲	پیامدهای کینه	۸۱	سود و زیان ثروت
۱۱۳	درمان کینه	۸۲	زیانهای ثروت
۱۱۶	چکیده	۸۳	راه نجات از زیانهای ثروت
۱۱۶	خود آزمایی	۸۴	حرص
		۸۵	قناعت
	درس سی و سه	۸۶	طمع
۱۱۷	آثار قوه غضب (۲) حسد	۸۷	استغنا
۱۱۹	تعریف حسد	۸۷	درمان حرص و طمع
۱۱۹	حسد از دیدگاه روایات	۸۹	بخل، اسراف و سخاوت
۱۲۱	علل و اسباب حسد	۹۱	چکیده
۱۲۲	مراتب حسد	۹۱	خود آزمایی
۱۲۴	درمان حسد		
۱۲۷	عبطه		درس سی
۱۲۸	چکیده	۹۳	آثار قوه شهوت (۳) فقر و ثروت
۱۲۸	خود آزمایی	۹۴	ثروت
		۹۴	فقر
	درس سی و چهار	۹۵	اقسام فقیر
۱۲۹	آثار قوه غضب (۳) خود پسندي و ناز	۹۶	وظایف ثروتمندان
۱۳۰	تعریف عجب	۹۸	وظایف فقیر
۱۳۰	ادلالات	۹۹	مقایسه بین فقر و ثروت
۱۳۱	پیامدهای عجب	۱۰۰	چکیده
۱۳۱	منشأ خود پسندي	۱۰۰	خود آزمایی
۱۳۲	خود بینی در آیات و روایات		درس سی و یک
۱۳۳	درمان خود پسندي	۱۰۱	قوه غضب
۱۳۷	چکیده	۱۰۲	تعریف غضب
۱۳۷	خود آزمایی	۱۰۲	اعتدال غضب
		۱۰۲	تفریط در غضب
	درس سی و پنج	۱۰۳	افراط در غضب
۱۳۹	آثار قوه غضب (۴) کبر	۱۰۵	علل و اسباب غضب
۱۴۰	تعریف کبر	۱۰۶	چگونه خشم خود را خاموش کنیم

۱۶۷	شادمانی از اطلاع مردم	۱۴۰	منشأ کبر
۱۶۸	ریا در غیر عبادات	۱۴۱	تکبر و اسباب آن
۱۶۹	درمان ریا	۱۴۱	نکوهش کبر و تکبر
۱۷۱	چکیده	۱۴۳	درجات کبر
۱۷۱	خودآزمایی	۱۴۴	درمان کبر
		۱۳۶	معیار تشخیص تکبر و تواضع در نفس
	فصل چهارم: عوامل رشد	۱۳۸	چکیده
	درس سی و هشت	۱۴۸	خودآزمایی

۱۷۵	توبه «۱»		درس سی و شش
۱۷۶	تعریف توبه	۱۴۹	آثار مشترک غضب و شهوت (۱) جاه طلبی
۱۷۷	وجوب توبه	۱۵۰	تعریف جاه
۱۷۸	عمومیت توبه	۱۵۰	منشأ جاه طلبی
۱۷۹	فضیلت توبه	۱۵۰	مقایسه جاه و مال
۱۸۰	قبول توبه	۱۵۱	نیاز انسان به جاه
۱۸۱	شرایط توبه	۱۵۲	نکوهش جاه طلبی
۱۸۲	۳- پیوستگی	۱۵۳	زیانهای جاه طلبی
۱۸۳	باب توبه همیشه باز است	۱۵۴	درمان جاه طلبی
۱۸۴	چکیده	۱۵۵	ستایش دوستی و نکوهش ستیزی
۱۸۴	خودآزمایی	۱۵۶	اسباب ستایش دوستی
	درس سی و نه	۱۵۶	درمان ستایش دوستی
۱۸۵	توبه «۲»	۱۵۷	درمان نکوهش ستیزی
۱۸۶	روش توبه از اقسام گناهان	۱۵۸	چکیده
۱۸۷	حق مالی	۱۵۸	خودآزمایی
۱۸۷	حق جانی		
۱۸۷	حق آبرو		درس سی و هفت
۱۸۷	حق حریم	۱۵۹	آثار مشترک غضب و شهوت (۲) ریا
۱۸۸	گناهان کبیره	۱۶۰	تعریف ریا
۱۸۹	شمار گناهان کبیره	۱۶۰	وسایل ریا
۱۹۲	لطیفه ابهام	۱۶۱	نکوهش ریا
۱۹۳	عوامل تبدیل گناه صغیره به کبیره	۱۶۳	درجات و مراتب ریا
۱۹۶	چکیده	۱۶۴	درجات قصد ریا
۱۹۶	خودآزمایی	۱۶۴	درجات وسیله ریا
	درس چهل	۱۶۵	درجات هدف ریا
۱۹۷	توبه «۳»	۱۶۶	منشأ ریا
۱۹۸	تجزیه توبه	۱۶۶	ریای پنهان و آشکار
۲۰۰	اقسام بندگان در حفظ توبه		

۲۳۷	 منشأ و آثار رجا	۲۰۲	 درمان توبه گریزی
۲۳۸	 فضیلت رجا	۲۰۴	 اطمینان به حفظ توبه
۲۳۹	 راه کسب رجا	۲۰۵	 چکیده
۲۴۲	 چکیده	۲۰۵	 خودآزمایی
۲۴۲	 خودآزمایی		درس چهل و یک
	درس چهل و پنج	۲۰۷	 صبر
۲۴۳	 خوف	۲۰۸	 تعریف صبر
۲۴۴	 تعریف خوف	۲۰۸	 فضیلت صبر
۲۴۴	 منشأ خوف	۲۱۰	 اقسام صبر
۲۴۵	 خوف از دیدگاه آیات و روایات	۲۱۴	 سقوط از مقام صبر
۲۴۷	 راههای وصول به مقام خائفان	۲۱۵	 داروی تحصیل صبر
۲۴۸	 مقایسه خوف و رجا	۲۱۶	 چکیده
۲۴۹	 مقاطع خوف و رجا	۲۱۶	 خودآزمایی
۲۵۰	 چکیده		..
۲۵۰	 خودآزمایی		درس چهل دو
	دوس چهل و شش	۲۱۷	 رضایت از قضای الهی
۲۵۱	 زهد	۲۱۸	 تعریف رضا
۲۵۲	 تعریف زهد	۲۱۸	 رضایت از منظر روایات
۲۵۳	 فضیلت زهد	۲۲۰	 مراتب رضا
۲۵۴	 مراتب زهد	۲۲۱	 سازگاری دعا یا مقام رضا
۲۵۶	 نشانه‌های زهد	۲۲۲	 راه رسیدن به مقام رضا
۲۵۸	 چکیده	۲۲۳	 چکیده
۲۵۸	 خودآزمایی	۲۲۳	 خودآزمایی
	درس چهل و هفت		درس چهل و سه
۲۵۹	 محبت		شکر
۲۶۰	 تعریف محبت	۲۲۵	 شکر
۲۶۰	 اسباب محبت	۲۲۶	 تعریف شکر
۲۶۲	 تنها سزاوار محبت	۲۲۷	 فضیلت شکر
۲۶۴	 محبت خدا از منظر قرآن و حدیث	۲۲۹	 امکان شکرگزاری از خداوند متعال
۲۶۶	 نشانه‌های محبت بنده به خدا	۲۳۱	 راه رسیدن به مقام شاکران
۲۶۶	 نشانه‌های محبت	۲۳۲	 چکیده
۲۶۷	 محبت خدا به بندگان	۲۳۲	 خودآزمایی
۲۶۸	 نشانه‌های محبت خدا به بنده		درس چهل و چهار
۲۶۸	 راه کسب محبت خدا		رجا
۲۷۰	 چکیده	۲۳۵	 رجا
۲۷۰	 خودآزمایی	۲۳۶	 تعریف رجا
	درس چهل و هشت		

۲۷۱	توکل
۲۷۲	تعریف توکل
۲۷۳	توکل در قرآن و حدیث
۲۷۵	منشأ توکل
۲۷۵	درجات توکل
۲۷۷	راه رسیدن به مقام توکل
۲۷۸	نشانه توکل
۲۷۹	چکیده
۲۷۹	خودآزمایی

درس چهل و نه

۲۸۱	مربطه
۲۸۲	تعریف مربوطه
۲۸۲	مرحله اول: مشارطه
۲۸۳	مرحله دوم: مراقبت
۲۸۴	مرحله سوم: محاسبه
۲۸۵	محاسبه از دیدگاه قرآن و حدیث
۲۸۶	مرحله چهارم: سرزنش و مجازات نفس
۲۸۶	چکیده
۲۸۶	خودآزمایی

درس پنجاه

۲۸۷	اندیشه ورزی
۲۸۸	حقیقت و ثمره تفکر
۲۸۹	زمینه‌های اندیشه
۲۹۱	چکیده
۲۹۱	خودآزمایی

درس پنجاه و یک

۲۹۳	یاد مرگ و کوتاه شدن آرزوها
۲۹۴	حقیقت مرگ
۲۹۵	فضیلت یادآوری مرگ
۲۹۶	درمان غفلت از مرگ
۲۹۷	اقسام مردم در برخورد با یاد مرگ
۲۹۸	آرزوی دراز
۲۹۸	نکوهش آرزوی دراز
۲۹۸	اسباب آرزوی دراز
۳۰۱	چکیده
۳۰۱	خودآزمایی

۳۰۳	منابع
-----	-------

پیشگفتار

حوزه‌های علمیه شیعی، میراث دار تراث جاوید معارف و علوم آل الله، و پاسداران حریم و کیان شریعت و عقاید اسلامی‌اند. این رسالت خطیر، مسئولیت عالمان دین باور را در عرصه تعلیم و تربیت، مضاعف نموده است. دغدغه‌های همیشگی عالمان متعهد و طلاب و فضلاء دل‌سوز نسبت به اصلاح و غنا بخشی کمی و کیفی شیوه‌ها، متون و الگوهای آموزشی در راستای بالندگی و پویایی و کارآمدی نظام آموزشی حوزه، ضرورت بازنگری و اصلاح و تدوین و ارائه متون نو و بدیع و کارآمد را مورد تأکید قرار می‌دهد.

البته از یک سو، منزلت و رجعت جایگاه متون درسی در حوزه‌ها و بهره‌مندی از تراث گران‌سنگ و ذخایر ارزش‌مند متون قویم از صلحای سلف، و وزانت و اعتبار مؤلفان آن‌ها ایجاب می‌کند که در بازسازی و اصلاح و تدوین متون درسی، اهتمام و دقت و تأمل خاص و شایسته مبذول گردد. و از سوی دیگر، دگرگونی و تحول در گرایش‌ها، نیازها، انتظارات، شیوه‌ها و الگوهای تعلیم و تربیت، مسئولیت متولیان و متصدیان امر آموزش و پژوهش و برنامه‌ریزی درسی را در حوزه افزون می‌سازد تا به صورت مستمر با آرایه‌بندی‌ها و الگوها و قالب‌های نو و بدیع، و با ارتقای غنای محتوایی به پیرایش و تدوین متون درسی، همت گمارند.

از این رو، مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خواهران بر اساس ضرورت‌ها و نیازهای یاد شده، نسبت به اصلاح، بازسازی و تولید متون درسی اقدام نموده و ده‌ها جلد کتاب درسی را

طراحی، تدوین و منتشر ساخته است و در این فرایند سعی داشته است که با حفظ اصالت و غنای محتوایی گنجینه‌های ارزش‌مند برجای مانده از عالمان گذشته، با کاربرست تکنولوژی آموزشی و رعایت اصول، معیارها و الگوهای جدید، متونی متناسب با اهداف و در چارچوب برنامه‌ها و سرفصل‌های مصوب، و سطح درک و انتظارات فراگیران ارائه کند.

پیمودن این مسیر بلند و طولانی، نیازمند مساعدت و حمایت همه جانبه اساتید، صاحب نظران، مدیران و طلاب معزز است که با ارائه پیشنهادها، نقدها و دیدگاه‌هایشان ما را در بهبود بخشی و طی نمودن درست و صحیح این مسیر صعب و دشوار، یاری دهند.

در این جا فرصت را غنیمت شمرده و از تمامی دست اندرکاران این طرح سترگ، به ویژه مدیریت تألیف و تدوین متون، نویسندگان، کارشناسان و مؤلف محترم تشکر نموده و تلاش خالصانه آن‌ها را ارج می‌نهمیم.

بِعَوْنِ اللَّهِ تَعَالَى وَ عَلَيْهِ التَّكْلَانِ

مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خواهران

معاونت پژوهش

مقدمه

کتاب حاضر دومین جلد از کتاب «درسنامه علم اخلاق» است که به عنوان متن درسی دانشجویان علوم دینی به روش کتاب *محجة البیضاء و احیاء العلوم* فراهم آمده است.

روش یکسان و اشتراک پاره‌ای از منابع این کتاب با کتاب «الاخلاق» تألیف مرحوم علامه «سید عبدالله شبر» که سال‌ها پیش توسط حقیر به فارسی برگردانده شده شباهت‌های فراوانی بین این دو کتاب را موجب شده است؛ با این حال تفاوت‌های آنها نیز کم نیست. از آن جمله است:

۱- کتاب *علم اخلاق* مشتمل بر مباحثی است که در کتاب *الاخلاق*، طرح نشده است. مثل مباحث اسرار غسل‌های زنانه، وسواس، اهمیت نماز، آداب قلبی نماز، اهمیت روز جمعه، آداب روز جمعه، عید، اهمیت قرآن، اخلاص در قرائت، آداب ظاهری قرائت قرآن، فضیلت دعا، اجابت دعا، صدقه، روزه مستحب، روزه حرام، آداب روزه مستحب، اهمیت حج، فضیلت شهر مکه، فضیلت کعبه، آداب کار، آداب غذا خوردن، آداب ازدواج، اهمیت خانواده، وظایف و حقوق زوجین از دیدگاه حقوقی و از دیدگاه اخلاق و...

۲- کتاب *الاخلاق* مشتمل بر مباحثی است که در کتاب *علم اخلاق* از طرح آنها خودداری شده است. مانند: رساله الحقوق امام چهارم علیه السلام، گلچینی از کلام حکما و اخبار اهل بیت، حق مملوک و آمیزش با جامعه و گوشه‌نشینی و...

۳- مباحث مشترکی که در هر دو کتاب مطرح شده است، در کتاب *علم اخلاق* با طرح جدیدی

مورد پردازش قرار گرفته است و احادیثی به کتاب افزوده شده و بعضی احادیث نیز حذف گردیده است.

۴- در کتاب علم اخلاق متن عربی احادیث به جای طرح در پاورقی، در متن کتاب ذکر شده است.

۵- در کتاب علم اخلاق مصادر احادیث و روایات استخراج شده است.

۶- برای تدوین این کتاب علاوه بر منابع کتاب الاخلاق از منابع فراوان دیگری بهره‌برداری شده است.

۷- مطالب کتاب علم اخلاق در قالب درس‌های مجزا تنظیم و در پایان هر درس خلاصه و تعدادی سؤال جهت خودآزمایی دانشجویان، مطرح شده است.

در پایان لازم می‌دانم از همه کسانی که این حقیر را در فراهم آوردن کتاب مساعدت کرده‌اند به ویژه دوست فاضلم جناب آقای حسین علی‌زاده که ویرایش بخشهایی از آن را به عهده گرفتند تشکر و تقدیر نمایم.

قم، محمدرضا جباران

پاییز ۱۳۸۳